

FIGYELŐ

Az ajánló katalógus szerkesztésének néhány gyakorlati kérdése. Az utóbbi évek könyvtári szakirodalmá behatóan tárgyalta az ajánló katalógus elvi kérdéseit. Mindazok előtt, akik a kérdéssel foglalkoztak, világossá vált az új katalógus-fajta fölépítésének szükségessége.

Kevésbé váltak közismertté az új katalógus szerkesztésének gyakorlati tapasztalatai, az építés konkrét kérdései, nehézségei. A megvalósítás munkája elszigetelten folyik az egyes könyvtárakban, ami természetes is, hiszen általánosan érvényes szabályok, előírások nincsenek, és nem is lehetnek. Mindemellett vannak hasonlóságok, egyezések, amik hasznossá teszik egy olyan vita megindulását, amely már a szerkesztés eddigi gyakorlati tapasztalatait venné szemügyre.

Előjáróban talán nem lesz fölösleges egy fogalmi tisztázás. Fölváltva használjuk az „olvasó”-, illetve „ajánló” katalógus kifejezéseket. Olvasókatalógus az, amely mindazt föltárja a könyvtár egész anyagából, amire olvasóinak szüksége van, kivéve a kifejezetten ártalmas vagy teljesen elavult, félrevezető műveket. Az ajánló katalógus az olvasó aktív nevelője, irányítója, tehát a jó, aktuális irodalmat tárja csak föl.

Fentiekből világos, hogy az olvasókatalógus tágabb fogalom. Az ajánló katalógus is olvasókatalógus, annak egyik fajtája. Természetesen számos átmeneti típus van. Helyesebben : az ajánló katalógus tartalmi körét könyvtártípusonként és feladatonként másképpen vonhatjuk meg. Mivel e cikk az általános gyűjtőkörű könyvtárakkal kíván foglalkozni, a továbbiakban az „ajánló katalógus” kifejezést használjuk.

Az ajánló katalógus alkalmazási területe. Az eddigi viták tisztázták, hogy ajánló katalógusra az általános gyűjtőkörű közművelődési könyvtáraknak, valamint a közművelődési feladatokat is ellátó nagy tudományos és egyetemi könyvtáraknak van szükségük, természetesen sajátos hivatásuknak megfelelő tartalmi változatossággal. Hiszen a nagy tudományos és egyetemi könyvtárak feladata a viszonylag csekélyszámú közművelődési olvasó mellett saját olvasórétegek igényeinek kielégítése. Példaként említhetjük, hogy az Országos Széchényi Könyvtár olvasói közül a magasabb képzettségűek (főiskolát végzetek és főiskolások) aránya 91,1% (1954), hasonló a helyzet az egyetemi könyvtárakban is. Természetesen a magasabb képzettségű olvasó is fordulhat közművelődési igényekkel a könyvtárhoz, az olvasók rétegződése magában még nem irányadó, de mindenesetre erre is figyelemmel kell lenni az ajánló katalógus tartalmi tervezésénél.

A többi közművelődési könyvtárnál nem vetődik fel ilyen élesen az ajánló katalógus kérdése. Állományuk nagyobbrészt (sokszor kizárólag) a szocialista könyvkiadás termékeit foglalja magába. A nagyobbaknál (megyei, városi) azonban gondoskodni kell a párhuzamos ajánló katalógus kiépítéséről, mert idővel föl fogják dolgozni az állományukban levő régi anyagot is, amelynél természetesen már fölmerül az ajánlhatóság kérdése.

A szakkönyvtáraknál — mivel feladatuk szaktudományos vagy szakmai igények kielégítése — nem is jöhet szóba ajánló katalógus szerkesztése. Ez itt nemcsak fölösleges, de egyenesen káros volna.

Az *ajánló katalógusok beillesztése a könyvtár katalógushálózatába*. A katalógusok sokrétű feladatukat csak úgy tudják ellátni, ha hálózatukat szerves egésznek tekintjük, és a könyvtár profiljának, valamint a könyvtárral szemben felmerülő igényeknek összeegyeztetésével tervezzük meg.¹ A katalógusokat rendeltetésük szerint állomány- és ajánló katalógusokra osztjuk. A hálózat terve, egészen vázlatosan:

1. Állománykatalógusok.

a) Főkatalógusok. A könyvtár egész állományát tárják fel.

b) Rész-katalógusok. Az egész állomány egy-egy meghatározott részéről.

2. Ajánló katalógusok.

a) Főkatalógusok. Az állomány egészére terjednek ki, de abból a könyvtár céljainak megfelelően szűkebb vagy szélesebb körben válogatják ki a szükséges anyagot.

b) Rész-katalógusok. Az állomány egy-egy meghatározott részének válogatott jegyzékei. (Témakatalógusok)

A továbbiakban csak az ajánló főkatalógusokkal foglalkozunk.

A feltárás módja szerint a fenti csoportokon belül — a párhuzamossághoz ragaszkodva: 1. betűrendes, 2. szak- és 3. egyéb katalógusokat különböztetünk meg. Az ajánlás szempontjából természetesen legfontosabb a szakkatalógus. Viszont munkaeszköz jellege miatt hasznos a betűrendes is. Az egyéb katalógusfajták közül megemlíthetjük a tárgyszó-katalógust. Ezzel kapcsolatban csupán azt említjük meg, hogy kidolgozatlan-sága, a tárgyszavak pontos meghatározásának hiánya miatt egyelőre nem alkalmas az ajánló katalógus egész feladatkörének ellátására, legföljebb kiegészítő szerepe lehet.

Mint vitás kérdést, érintenünk kell az olvasótermi katalógus és az ajánló katalógus viszonyát. Az olvasótermi katalógus — állomány-rész-katalógus. Igaz, hogy a jó olvasótermi kézikönyvtár egyben a legjobb, legaktuálisabb anyagot tartalmazza, tehát — összetételénél fogva — egyben ajánló jellegű is. A könyvtárak használatának formái viszont változatosak. A forgalom zömét a közművelődési könyvtárak többnyire a kölcsönzésen, a nagy tudományos és egyetemi könyvtárak a helyben-olvasáson keresztül bonyolítják le. Megyei könyvtáraink egy részénél például éppen a kölcsönözhető anyag az ajánlott, míg a dokumentum jellegű műveket csak az olvasóteremben lehet használni. Nem mondhatunk ki tehát általános érvényű szabályt.

Ugyanakkor az ajánló katalógus állandóan változó, cserélődő katalógus. Ennek a cserélődésnek raktározási következményeit nagyon megsínylenek nagykönyvtáraink, ha az ajánló katalógust azonosítanák az olvasótermi anyaggal.

Az *ajánló katalógusok tartalmi terve*. Az állománykatalógusoknál a tartalmi terv megegyezik az állományfejlesztési tervvel. Vagyis: amit a könyvtár adott időszakban beszeréz (és fel is dolgoz), az kivétel nélkül bekerül az állománykatalógusba.

Az ajánló katalógusnál a helyzet már más. Az állományfejlesztést még a közművelődési könyvtárak egy részénél (megyei, városi) sem irányítják az ajánló katalógus célkitűzéseivel azonos szempontok, különösen nem a nagy tudományos könyvtárakban. Az ajánló katalógus tehát nem tár föl mindent, amivel a könyvtár állományát gyarapítja. A tervezésnél tekintetbe kell venni:

¹ A kérdést részletesen tárgyalja CsÜRY István: *A szocialista könyvtári üzem szervezete és működése*, Debrecen 1954. 219, s köv.

- a) a könyvtár pontos gyűjtőkörét, profilját, a számára előírt feladatokat,
 b) az olvasóközönség összetételét — és ami ezzel összefügg, — igényét a könyvtárral szemben.

Ha ezt a két tényezőt pontosan ismerjük, nagy segítségünkre van a tervezésnél. Munkánk ellenőrzésére fölhasználhatjuk a gyarapodási és a forgalmi adatokat. Vegyük például az Országos Széchényi Könyvtár 1954. évi, ide vonatkozó adatait:

ETO szakcsoportok:	Gyarapodás %	Használat %	Ajánló katalógus csoportjai %
Általános művek	10,3	5,9	4,4
Filozófia — Ateizmus	1,7	6,5	1,2
Marxizmus — leninizmus	2,2	3,7	4,8
Társadalomtudományok	20,5	11,7	17,2
Nyelvtudomány	2,4	5,0	2,6
Természettudományok	8,6	9,4	7,9
Alkalmazott tudományok	19,9	13,1	29,2
Művészetek, sport	4,8	4,9	5,7
Irodalom	22,1	31,2	19,4
Földrajz, életrajzok, történelem	7,5	8,6	7,6
	100,0	100,0	100,0

(Helyénvalóbb volna a gyarapodás helyett az egész állományt összevetni a két másik oszloppal, ez azonban — adatok hiányában — nem volt lehetséges.)

Az összeállításból kitűnik, hogy hol jelentkeznek olyan igények, amelyeknek kielégítéséről nem gondoskodtunk kellő mértékben. Természetesen egyes erősebben használt, de a katalógusban viszonylag soványabb szakoknál (pl. irodalom) — gyakran a nagyon keresett, de kisebb számú mű következménye a látszólagos ki nem elégítettség. Ugyanakkor a használat adataiban nem szerepelnek pl. a szabadpolcra használt ideológiai művek.

Általános gyűjtőkörű könyvtárnak az ismeretágakat a használatnak és a profilnak megfelelően arányosan kell szerepeltetnie, viszont nem mondhatunk le arról, hogy az olvasók eszmei-politikai nevelését elsősorban szolgáló tudományoknak nagyobb tért biztosítsunk. Ezt a feladatot még akkor sem hanyagolhatjuk el, ha az ajánló katalógus mellett pl. külön ideológiai témakatalógus is van.

A tervezést két irányból lehet megközelíteni:

Pozitív oldalról: meghatározni azokat az ismeretágakat, amelyeknek helye van az ajánló katalógusban, tekintettel a művek világnézeti, színvonalbeli és korszerűségi minimumára. Megállapítani, hogy milyen irodalmi, illetve kiadványformákat veszünk fel (pl. tankönyv, különnyomat, folyóiratcikk stb. — beveendő-e vagy nem?).

Negatív oldalról: a fel nem veendő művek csoportjainak felsorolása, műfaji, értékbeli és elavultsági szempontból való megjelölése.

A tartalmi szervezés természetesen könyvtártípusonként változik. Nyilvánvaló, hogy pl. egyetemi könyvtáraknak az egész tanulmányi anyagot föl kell venniük, megyei könyvtárnál a helyi irodalom nyomulhat előtérbe stb. A tartalmi tervet tehát könyvtáranként kell fölvezetni.

Az ajánló katalógus szervezeti kérdései. Az ajánló katalógus szerkesztése több rétvű feladat, amelynek a legtöbb könyvtári munkaterülettel — kezdve az állomány és az állományfejlesztés kérdéseitől, a művek feldolgozásán, raktározásán keresztül a szűkebb értelemben vett olvasószolgálatig és bibliográfiai munkáig — minden mozzanattal vannak kapcsolatai.

Felmerül a kérdés : ki vagy kik szerkesszék az ajánló katalógust? Az emlékezetes LEVIN-vita megvilágította, hogy a jelen körülmények között az ajánló katalógust legcélszerűbb arra az osztályra vagy munkacsoportra bízni, amely a könyveket feldolgozza. Hiszen a katalógus szerkesztése a címfelvételnél és szakozásnál kezdődik, és a cédulák beosztásával ér véget.

Az említett vitában LEVIN az olvasószolgálatra — közelebbről a bibliográfusokra — kívánta ruházni a katalógus szerkesztését. Mellőzve az ellene fölsorakoztatott, meggyőző érveket, csupán egy különbségre szeretném fölhívni a figyelmet az olvasószolgálati és a katalógusszerkesztő munka között.

Az olvasószolgálat az egyedi olvasóval foglalkozik, személy szerint. Esetenként ajánlhat vagy elvonhat, az előtte álló olvasó fejlettségéhez, tudásához mérten. A katalógusszerkesztő az olvasókkal mint csoporttal áll szemben, nem egyéni kívánalmakkal, hanem igények komplexumával. Tehát eleve — az olvasót személy szerint nem ismerve — döntenie kell abban a kérdésben, hogy mit ajánljon és mit ne.

Helyesnek látszik, ha az egyes művek ajánló katalógusba való kiválasztásáról az a dolgozó dönt, aki a könyvek tartalmával viszonylag legbehatóbban megismerkedik. Munkakörénél fogva erre a szakozó a legalkalmasabb. A régebben beszerzett állományt természetesen csak kis könyvtárakban vizsgálhatja át a szakozó, nagyobbakban ez a feladat külön munkaerőt igényel, aki szervezetenként a könyvfeldolgozó csoporthoz tartozik.

Az ajánló katalógus építése. Szándékosan nevezzük építésnek. Többletfeladat, amit a meglévő hálózat mellett párhuzamosan kell megvalósítani. A cél: továbbfejleszteni a katalógushálózatot, elkezdni az ajánló katalógus építését.

Hogyan kezdjünk hozzá? Első feladat a szükséges anyag kiválasztása. A változtatás kiindulópontja lehet az olvasótermi katalógus. (Ami nem jelenti a régi olvasótermi katalógus felszámolását.) A továbbiakban változatos formák adódnak a helyi adottságok szerint. Csak vázolni próbáljuk a munka menetét.

Kurrens, újonnan beszerzett anyagnál a szakozó kijelöli az ajánló katalógusba kerülő műveket. Ez az anyag párhuzamosan halad a szabályszerű feldolgozás menetével. Az állomány válogatása külön feladat. Itt már nem kapcsolódhat be a munka a feldolgozás futószalagjába. Három módszert alkalmazhatunk: a) a betürendes katalógus, b) a szakkatalógus vagy c) a raktári felállítás alapján történő válogatást. Mindhárom megoldásnak vannak előnyei és hátrányai. Az adottságokon múlik, hogy melyiket válasszuk. Mégis, könyvtártechnikai és egyben a cél: a legújabb, legjobb irodalom felvétele szempontjából az utolsó módszer látszik legjobbnak. (Föltételezve természetesen a mechanikus raktározást.) Itt ugyanis a legkésőbb beérkezett — tehát legfrissebb — anyagtól kiindulva haladhatunk a régibb felé.

Maga a kijelölés a tartalmi terv figyelembevételével történik.

Igen fontos az egyes művek ajánló katalógusba való fölvételének rögzítése. Ez történhetik a raktárkatalógusban vagy az alapkatalógusban, mindenesetre ugyanott, ahol egy helyen nyilván vannak tartva a műről készült összes katalóguslapok. Ugyan-csak jelezniük kell, ha a mű céduláit bármilyen okból kiemeljük a katalógusból.

Az ajánló katalógusba való beosztás nem gépies feladat. Itt derül ki, hogy a kijelölés helyes volt-e? (Többes kiadások, egyes szakcsoportok indokolatlan felduzzadása stb.)

A katalógusok. Mint már említettük, az ajánló katalógus betürendes és szakkatalógusból áll.

A betürendes katalógus. Szükségességét az ajánló katalógus esetében eddig többnyire kétségbe vonták. A művek itt az ABC-rend esetlegességében következnek egymás után, sem logikai, sem fontossági sorrendet nem követnek. Ez a katalógus tehát nem ajánl, csupán mechanikusan felsorolja azokat a könyveket, amelyek ajánlhatók.

Másrészt — ha az aktív könyvajánlást nem is szolgálja — mint munkaeszköz jól használható. Elsősorban itt állapíthatjuk meg, hogy egy mű cédulái már kiemelendők a katalógusból.

Technikai rendezésének természetesen szoros összhangban kell állania a betűrendes állománykatalógussal. Célszerűnek látszik a sorozati nyilvántartás beolvasztása (természetesen csak az ajánlott műveké).

A *szakkatalógus*. A könyvajánlás legfontosabb eszköze az ajánló szakkatalógus. A szükséges irodalom kiválasztását az olvasó számára ez biztosítja, ugyanakkor aktív, nevelő módon irányítja a hozzá fordulót. Ennek bővebb kifejtését — mint közismert tény — mellőzhetjük.

A szakkatalógust általában az olvasók két szélső típusa használja :

- a) a kezdő-önművelő olvasó, aki nem ismeri az irodalmat és tájékozódni akar,
- b) a kutató — nagy felkészültségű — olvasó, aki egy kérdés egész irodalmát meg akarja ismerni.

Az általános gyűjtőkörű tudományos könyvtárak átlagolvasója nagy többségében a betűrendes katalógust használja, meghatározott könyvet kíván olvasni. Ezek számára rendelkezésre áll a betűrendes állománykatalógus. A kutató, az egyes szakterületek specialistája az állomány-szakkatalógust fogja használni. Az ajánló szakkatalógus tehát mindenekelőtt az önművelő, az irodalmat kevésbé ismerő olvasó katalógusa.

Az ajánló szakkatalógus építésével, fejlesztésével kapcsolatban talán nem fölösleges néhány részletkérdésre kitérni. E katalógus rendezése szoros összhangban történik az állomány-szakkatalógussal. Mindenképpen helytelen tehát az az eljárás, hogy az ajánló szakkatalógus jelzeteit (vagyis a művek technikai rögzítését, elhelyezését az egyes szakcsoportokban) — lefaragjuk, megrövidítsük. Ha szakcsoportjai nem is olyan részletesek pillanatnyilag, mint az állomány-szakkatalógusban, ezzel az eljárással jövőbeni fejlődésének vetnénk gátat.

Legcélszerűbb megoldás az osztólapokra támaszkodó rendezés. A katalógus ajánló, nevelő jellege amúgyis megkívánja a sűrű (ugyanakkor azonban áttekinthető) osztólap-alkalmazást. Kb. 30–40 cédula a felső határ; ha ennél több anyag gyűlt össze egy osztólap mögött, feltétlenül tovább kell bontanunk, finomítanunk a rendezést. Viszont egy-egy osztólap mögött már nem rendezzük tovább a cédulákat a rajtuk szereplő szákszám szerint, hiszen egy ilyen kis csoport már nagyjából homogén anyagot tartalmaz. Ilyenformán biztosítható az ajánló szakkatalógus rugalmassága — természetesen az ETO által adott kereteken belül.

Nyilvánvaló, hogy a továbbrendezésre csak akkor van mód, ha a szákszám — a könyvtár sajátos igényeinek figyelembevételével — a legrészletezőbb.

Azok a megoldások, amelyek az egyes szakcsoportokon belül még — a szakszámoktól teljesen idegen — további rendezést kívánnak, kényszerhelyzet következményei. Ott, ahol nem áll rendelkezésre részletező szákszám, tehát nincs lehetőség a további rendezésre, ez az eljárás jogosnak mondható. Nálunk az ETO négy rövidített kiadása már nagyrészt kiküszöbölte ezeket a hiányosságokat, nem okoz tehát különösebb gondot a szakkatalógus használható állapotban való tartása. Mindamellett helyes és kívánatos a marxizmus–leninizmus klasszikusainak írásait az egyes szakcsoportok elejére hozni.

Megjegyzendő még, hogy az utalásokkal, hivatkozásokkal bővebben kell élni, mint a hasonló állománykatalógusokban. Figyelemmel kell lennünk a katalógust használó olvasórétég lehető legkönnyebb tájékozódására, és ezért a katalógus használatát megkönnyítő segédeszközökkel nem szabad fukarkodni. (Betűrendes mutató, áttekintő táblázatok.)

Selejtezés. Az ajánló katalógus sohasem befejezett, lezárt katalógus (szemben az állománykatalógussal, mely adott pillanatban mindig befejezett). Itt az új anyag beosztása mellett gondoskodni kell az elavult vagy fölöslegessé vált könyvek céduláinak rendszeres kiemeléséről.

Ez a munka két fázisban történik. Az első folyamatosan — a cédulabeosztással párhuzamosan — kell végezni. Például mikor új kiadásban jelenik meg egy mű, a fölöslegessé vált régít kiemeljük. Természetesen nem ragaszkodunk mereven egy kiadáshoz, keresetebb művekből 3, esetleg 4 kiadást is bennhagyunk, míg a ritkábban használtakból elegendő egy is.

A második munkafázis az időnkénti általános revízió, amikor az egész katalógust át kell vizsgálni. Ez természetesen igen nagy feladat, a selejtezett, többé már nem ajánlott művek összes céduláinak kiemelése, kivetése az alapnyilvántartásból (alap- vagy raktárkatalógus) igen sok időt rabol el, de sajnos elkerülhetetlen.

Nem fölösleges talán rámutatni, hogy éppen a selejtezésnél milyen fontos a napi kérdésekkel való állandó foglalkozás. Egy meghatározott kérdés irodalma például máról-holnapra elveszti aktualitását. Vagy bizonyos tudományos könyv súlyos bírálatot kapott stb. A katalógusszerkesztőnek állandóan figyelemmel kell kísérnie mindazt, ami a gondjaira bízott katalógushoz új szempontokat adhat.

Távolabbi tervek. Az eddig vázolt katalógus csak annyiban ajánló, amennyiben a műveket nevelő céllal csoportosítja. Valójában, szószerint ajánlóvá akkor válna, ha megoldható lenne az annotációk kérdése. Ezen a téren még távol állunk a megnyugtató megoldástól. Aligha lehetséges ez másként, mint központilag készült, nyomtatott cédulákkal. Még ebben az esetben is nyílt kérdés a régebbi művek annotációval való ellátása.

A művek tartalmának feltárásához — a többoldalú rendszerezésen, szakozáson kívül — hozzátartozik az elemző felvétel. Ez könyvfeldolgozási kérdés, ami persze számos részletproblémát rejt magában. (Az elemzés mértéke, szabvány stb.)

Sok szó esett az utóbbi időben az egyesített könyv- és folyóiratcikk-katalógusról. Legutóbb a *Könyvtári Tájékoztató* közölte az ezzel kapcsolatos, a Szovjetunióban lezajlott vita főbb tanulságait. Egyetértünk a cikk alap gondolatával, amely szerint az olvasó számára nem a megjelenési forma, hanem a tartalom a fontos, a hasonló tartalmú dokumentumokat egy helyen szeretné kézhezkapni. Helyes és szükséges tehát a korlátozott egyesítés, de pillanatnyilag, amíg a kérdést részleteiben nem tisztázták, a gyakorlatban ki nem próbálták, nem időszerű annak megvalósítására gondolni. Mindenestre figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a mi nagykönyvtárainkban általában a hírlap- és folyóiratanyag szervezetileg is különálló, minek következtében az olvasó az egyesített katalógus segítségét csak közvetve tudná hasznosítani, azaz csak felhívásunk velem az olvasó figyelmét arra, hogy a folyóiratgyűjteményben is keresse meg a kívánt anyagot.

E rövid cikk keretében nem térhettünk ki az ajánló katalógus szerkesztésének minden kérdésére. A cél nem is ez volt, hanem termékeny vita indítása. Munkánkat ma még a bizonytalan tapogatódzások, kísérletezések jellemzik. Ha az ajánló katalógust szerkesztő könyvtárosok széles köre majd tapasztalatait, reméljük, hogy könnyebb lesz kialakítani a helyes módszereket, ésszerűbb és átgondoltabbá tehetjük munkánkat.

SCHNELLER KÁROLY

A népi demokráciák könyvtári joga. A jogszabályok, mint az eszmei értékelés megjelenési formái, a legnagyobb erővel és közvetlenséggel fejezik ki és valósítják meg a szocializmust építő államok kulturális-nevelő funkcióit. A felépítmény jogi elemei az állam szervező tevékenységének hatalmi biztosítékait is jelentik, s fokozott szerepük van az alapnak: a termelési viszonyoknak megerősítésében. A politikai és

jogi nézetek és az ezeknek megfelelő intézmények az egész felépítmény tengelyének tekinthetők.

A könyvtárügy fejlesztésében a jog pozitív tényezőként jelentkezik. A könyvtári jogszabályalkotás a könyvtártudomány szerves része. Előnye és érdeme, hogy komprimáltan foglalja össze és tükrözi a könyvtári szervezet és működés, a könyvtári munka és általában az egész könyv- és könyvtárpolitika eredményeit, s így tömör áttekintést ad a kulturális fejlettségről.

A könyvtári jog — mint a felépítmény általában — bizonyos folytonosságot is képvisel. A régi társadalom könyvtári szervezetét és könyvtári jogát a szocializmust építő államok is hasznosíthatják akként, hogy a kereteket átveszik, és szocialista tartalommal töltik meg.

Annak ellenére, hogy valamennyi népi demokrácia kulturális tevékenységét azonos elvek hatják át és közös célok jellemzik, egyrészt a kulturforradalom ütemében, másrészt annak jogi megnyilatkozási formáiban eltolódásokat tapasztalhatunk.

A népi demokráciák könyvtári jogszabályalkotása a könyvtári szervezetre és működésre, a könyvtári munkára és a könyvtárak belső igazgatására, a könyv- és könyvtárpropagandára, a könyvtártudományi munkára, a kötelespéldányszolgáltatásra, a könyvtárak közötti érintkezésre (könyvesere, könyvtárközi kölcsönzés, külföldi könyvek és folyóiratok beszerzésének összehangolása), a nemzeti könyvtárak szervezetének és funkcióinak meghatározására és a könyvtárosképzésre terjed ki.

A fenti kereteken belül — amint már említettük, — a fejlődés nem egyenletes. Ez a körülmény megnehezíti ugyan az anyag rendszeres feldolgozását és ismertetését, ugyanakkor azonban arra készítet, hogy a tapasztalatok átvétele és az összehasonlítás érdekében is, rövid seregszemlét tartsunk a baráti népi demokráciák könyvtári jogszabályalkotása felett.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a népi demokráciák jogszabályalkotásai közül a legfejlettebb a lengyeleké, emellett azonban a könyvtárak működésének megjavítását célzó általános rendelkezések máshol is történtek, mint pl. 1952-ben Romániában (1542. sz. minisztertanácsi határozat). Természetesen végső fokon minden részletkérdésre vonatkozó könyvtári jellegű jogszabály ezt a célt szolgálja.

A könyvtári munka megjavítását célzó jogszabályok elsősorban a szervezetnek, a könyvtári hálózat kialakításának területén jelentkeznek. Ilyenek Lengyelországban az 1946. március 22-én és április 17-én az állami könyvtárügyről kiadott rendeletek-vagy Csehszlovákiában a tájékoztatói és művelődésügyi miniszter 1952. január 2-án kiadott rendelete, amely az egységes könyvtári rendszert biztosítja és az 1955. január 17-én kiadott közoktatásügyi miniszteri rendelet, amelynek alapján Csehországban és Morvaországban 17, Szlovákiában pedig 7 tudományos könyvtárat igazgatnak. A könyvtárak fejlesztését mozdítja elő a Német Demokratikus Köztársaságban 1954-ben felállított Könyvtári Központ.

A különböző könyvtártípusok meghatározása és kialakítása érdekében is több jogszabályt alkottak a népi demokráciákban.

A Német Demokratikus Köztársaság 1950. március 16-án hozott rendeletet a Központi Könyvtárügyi Intézet alapítása, valamint az egyetemi, intézeti és főiskolai könyvtárak folyamatos létesítése tárgyában. 1954. augusztus 19-én rendelettel határozták meg a Központi Könyvtárügyi Intézet alapszabályait. 1951. május 15-én az általános iskolai tanulói könyvtárakról, 1950. július 17-én, illetőleg 1954. július 24-én a gyermekkönyvtárakról és a gyermekkönyvekkel folytatott munkának a nyilvános könyvtárak működésével való összehangolásáról jelentek meg rendelkezések. 1951-ben adták ki az irányelveket az üzemi könyvtárak szervezéséhez és irányításához. Csehszlovákiában a nyilvános községi könyvtárak szervezéséről és fenntartásáról szóló rendelet még 1919-ből

való. Bulgáriában ebben a tárgykörben 1949-ben találunk törvényi intézkedést, amellyel az akadémiai könyvtárat tudományos intézetté nyilvánítják.

A könyvtári szervezeten belül a felügyelet kérdése is jogszabályi rendezést kíván. Eltekintve a főfelügyelet szükségképpeni rendezésétől (rendszerint az oktatásügyi, illetőleg más művelődéspolitikai minisztérium keretében), a koordinálás és a könyvtári szakmai szempontok érvényesítése céljából külön rendezési törekvésekkel is találkozunk. Csehszlovákiában az 1920-ban, illetőleg 1929-ben történt rendezés után 1952-ben jelent meg rendelet a könyvtárak együttműködéséről, valamint a Népművelési Igazgatóság feladatairól a könyvtártudomány terén. 1953-ban a nyilvános könyvtárak vezetéséről és szolgálati felügyeletéről tettek rendeleti intézkedéseket. A Német Demokratikus Köztársaság 1954-ben hozott jogszabályokat a Kulturális Minisztérium felállításáról s a minisztérium Művészeti és Tudományos Tanácsáról. Ugyanebben az évben hoztak rendeletet a vidéki könyvtári munka összehangolásáról. Az általános nyilvános könyvtárak vezetéséről és felügyeletéről 1953-ban adtak ki rendeletet. Lengyelországban 1946-ban állították fel a Könyvtári Főigazgatóságot.

A könyvtárak felügyeletének megszervezése mellett, a könyvtárak irányításának hathatós eszközével, a szakmai szempontok érvényesítését biztosító hivatalos tanácsadó testülettel is találkozunk a jogszabályokban.

A szófia-i Nemzeti Könyvtár 1926-ban kelt szabályzata Könyvtári Bizottságot állított fel. Ez a bizottság 1944 után is működött. Később Igazgatási Tanácsá és a bolgár nemzeti könyvtár munkájával foglalkozó Tudományos Tanácsá alakították át. A Vaszil Kolarov Könyvtár 1953-ban kiadott szabályzata újból jogi szabályozást adott a Könyvtári Bizottságnak, és abba külső szakembereket is bevont, akiket a könyvtár igazgatójának javaslatára a népművelési miniszter nevez ki. Lengyelországban 1945-ben jelent meg rendelet a Könyvtárügyi Tanácsról. Ennek feladatköre a könyvtárügy egész területére kiterjed, s a tudományos szolgálat intézményeinek képviselői is helyet kaptak benne. Feladata a főfelügyeletet ellátó oktatásügyi miniszternek javaslatot tenni a könyvtárak, az olvasók és a könyvtárosok ügyeiben. A könyvtári jogszabályokat is a Tanács készíti elő. A vajdasági, járási és községi könyvtárakban bizottságok működnek. Ezek működését is a Tanács hangolja össze. Ugyancsak a Tanács dönt a Bizottságok határozatai ellen beadott fellebbezések ügyében. Csehszlovákiában 1953-ban állították fel az Állami Tudományos Könyvtárak Tanácsadó Testületét. Ez a Tanács a tudományos könyvtárak ügyeivel foglalkozik. A rendeleteket és szabályzatokat is itt készítik elő.

A könyvtári dolgozókról, könyvtári státusról, a könyvtárosok illetményeiről, a könyvtárak állami támogatásáról stb. szintén találunk speciális jogszabályokat.

A Német Demokratikus Köztársaság 1950-ban a német nép haladó demokratikus kultúrájának fejlesztéséről és az értelmiségi munka- és életfeltételek további megjavításáról szóló rendeletet hozott, amelyben a könyvtárosokról is gondoskodás történt. 1953-ban az 5000-nél kevesebb lakosú községek általános nyilvános könyvtáraiban dolgozó mellékhivatású könyvtárosok javadalmazásáról jelent meg rendelet. Lengyelországban 1945-ben hoztak rendeletet az önkormányzatok könyvtárosainak besorolásáról. A könyvtárosokat is érintette a tudományos pótlékról szóló 1946-ban kiadott s a fizetési osztályokba sorolásra vonatkozó 1953-i kormányrendelet.

A könyvtári munka és a szervezeti kérdések megoldásán belül egyre nagyobb jelentősége van a könyvtári statisztikának, amelynek burzsoá spontaneitásával szemben a népi demokráciákban a szervezett megoldás érvényesül. A szervezett megoldásnak nem egyetlen módja a jogszabályi rendezés. A tervezés és az azzal kapcsolatban kiadott intern utasítások önmagukban is hathatós eszközök. Jogszabályi rendezést is találunk azonban pl. a Német Demokratikus Köztársaságban, ahol 1953-ban népművelési minisz-

tériumi rendelet jelent meg a nyilvános közkönyvtárak statisztikai adatszolgáltatásáról. A rendelet főcélja az egységes statisztikai alapelvek kidolgozása és meghatározása.

A szorosan értelmezett könyvtári belső munka az egyes könyvtárakkal szemben támasztott igényeknek s a könyvtárak hivatásának megfelelően történik. Szabályozásáról inkább az egyes könyvtárak működési szabályzatai szólnak. Jogszabályba csak az általános alapelvek foglalhatók. Ilyen kérdések adódnak a szerzeményezésnél, különösen a devizagazdálkodást érintő külföldi beszerzéseknél, mint pl. a Német Demokratikus Köztársaságban a haladó demokratikus kultúra fejlesztéséről szóló kormányrendelet 1953-ban kiadott harmadik végrehajtási utasításában.

A könyvtár használata már inkább kíván jogszabályi rendezést, minthogy a dolgozók széles tömegeit érinti, s nemcsak a könyvtárak belső ügye.

A Német Demokratikus Köztársaság 1953-ban használati szabályzatot adott ki a nyilvános közkönyvtárak számára. Csehszlovákiában 1954-ben jelent meg az állami tudományos könyvtárak szervezeti szabályzata, amely ezeknek a könyvtáraknak igazgatásával, gazdasági ügyvitelével és működésével is foglalkozik. A Román Népköztársaságban 1949-ben adták ki az Akadémia könyvtárának szabályzatát.

A társadalmi tulajdon védelme a kulturális értékek megővését és felhasználását is fokozottan biztosítja. Lengyelországban 1944–45- és 46-ban sorra jelentek meg rendeletek a könyvtárak és állományuk biztosításáról, az elhagyott könyvgyűjtemények felhasználásáról, a régi könyvek gondozásáról és a műemlékek helyreállításáról. A Német Demokratikus Köztársaság 1952-ben alkotott törvényt a népi és egyéb társadalmi tulajdon védelméről. Ehhez hasonlóan valamennyi népi demokrácia fokozottan gondjaiba veszi a könyvtári javakat.

Az állomány értékének védelmét jelentik azok a rendelkezések is, amelyek az elavult, felesleges és selejtanyag kiiktatását célozzák. Ilyen speciális rendelkezéseket találunk a Német Demokratikus Köztársaságban 1946–47-ben és 1952-ben.

A szocializmust építő népi demokráciák a könyvtárak passzív szemlélete helyett magasra értékelik a kultúrforradalomban való aktív részvételt. A könyvtárak kilépnek zárkózottságukból, és a kultúra terjesztésének hatékony részeseivé válnak. A könyv- és könyvtárpropaganda, a könyvtárak módszertani irányítása jogszabályi formában is kifejezésre jut.

A Német Demokratikus Köztársaságban ezt a célt mozditja elő a haladó demokratikus kultúra fejlesztéséről szóló és 1950-ben hozott alaprendelet és ennek 1951-ben kiadott végrehajtási utasítása, az 1952-ben megjelent s az olvasói csoportok egységes rendszerének bevezetésére vonatkozó utasítás, valamint a könyvtárak tudományos-módszertani munkájának megjavításáról szóló 1954-ben kelt rendelet. Csehszlovákiában már a polgári demokrácia idején (1929, 1930, 1932) adtak ki rendelkezéseket a könyvtárpropaganda ügyében, amelyek most a régi keretek felhasználásával szocialista tartalommal telítődtek.

Ugyancsak elmélyült a könyvtári tudományos munka, a bibliográfiai tevékenység.

Bulgáriában 1945-ben, 1950-ben, majd 1953-ban átszervezték és magasabb színvonalra helyezték az Állami Bibliográfiai Intézet munkáját. Csehszlovákiában 1953-ban a bibliográfiai munkák egységesítése céljából központot szerveztek. A bibliográfiai munkák összehangolásának és nyilvántartásának központja a prágai nemzeti könyvtár, amely együttműködik az intézetekkel, intézményekkel és iskolákkal. Az Albán Népköztársaságban 1953-ban indult meg az albán könyv teljes bibliográfiájának összeállítása.

Valamennyi népi demokrácia a jogi szabályozás körébe vonta a kötelezpéldányszolgáltatás kérdését.

A Román Népköztársaságban az 1941. évi kötelezpéldánytörvényt 1948-ban módosították és korszerűsítették. Bulgáriában is törvény szabályozza a kötelezpéldányok-

nak 15 példányban való beszolgáltatását. A Német Demokratikus Köztársaságban nincs új kötelezpéldánytörvény. Lengyelországban a kötelezpéldányok beszolgáltatását szintén régi, 1932-ben kiadott törvény s annak egy 1932-ben és egy 1934-ben kiadott végrehajtási utasítása szabályozza. Mindössze egy újabb (1946-ból való) közoktatásügyi miniszteri rendelet van ebben a tárgykörben, amely a tankerületek kuratóriumainak megküldött kötelezpéldányok szétküldéséről rendelkezik. Csehszlovákiában 1947-ben hoztak törvényt a kötelezpéldányokról. A beszolgáltatás részletes szabályozása egy ugyanabban az évben kiadott kormányrendeletben található.

A könyvtárak közötti érintkezésnek, a bel- és külföldi könyvcsereinek és a könyvtárközi kölcsönzésnek jogi szabályozására is találunk példákat. Lengyelországban 1939-ben rendeleti úton szabályozták a nemzetközi könyvcsereit. A belföldi könyvtárközötti érintkezést szabályozza, s elsősorban a külföldről történő szerzeményezés összehangolását biztosítja egy 1950-ben kiadott rendelet — amely a Tudományos Irodalmi Központot állította fel — s ennek egy 1953-ban kiadott végrehajtási utasítása.

A nemzeti kultúrkincseket különösen magasra értékelő szocialista kultúra a könyvtárpolitikában is tükröződik. Ez az oka annak, hogy a nemzeti könyvtárak feladatainak és működésüknek jogi szabályozása is megtörténik.

A Német Demokratikus Köztársaság 1954-ben adta ki a nemzeti könyvtár legújabb szabályzatát. Lengyelországban 1928-ban állították fel a Nemzeti Könyvtárat. 1950-ben jelent meg új és korszerű rendelet a varsói Nemzeti Könyvtár alapszabályáról. 1951-ben megbízták az ősnymtatványok gondozásával. A Nemzeti Könyvtár legújabb szabályzata 1954-ben került kiadásra. — A bolgár nemzeti könyvtárnak: a Vaszil Kolarov Könyvtárnak új szabályzata 1953-ból kelt. — Az albán nemzeti könyvtár a felszabadulás után indult fejlődésnek, s 1945 és 1953 között 144 000 kötettel gyarapodott.

Valamennyi népi demokráciában nagyjelentőségűvé vált a szakszerű és magas színvonalú könyvtárosi munka. A könyvtárosképzés és továbbképzés, az elméleti képzés eloirása jogszabályi rendezést is nyert.

Bulgáriában 1946-ban adták ki a könyvtárosi gyakoromokok vizsgaszabályzatát. Ezt 1947-ben módosították. 1950-ben állították fel kétéves tanulmányi idővel az Állami Könyvtárosi Intézetet. 1953-ban a szófiai egyetem bölcsészeti és történettudományi karán négyéves könyvtártani és bibliográfiai szakot létesítettek. — A Német Demokratikus Köztársaságban legutóbb 1954-ben szabályozták a könyvtárossegédek, könyvtárosok és tudományos könyvtárosok képzését és az általános nyilvános és üzemi könyvtárakban dolgozó főhivatású könyvtárosok szakmai iskolázását. — Csehszlovákiában 1952-ben adtak ki rendeletet a prágai és pozsonyi egyetemeken szervezett négyéves könyvtárosi tanfolyamokról. Az előbbi helyen a nyelvtudományi karon, az utóbbin a bölcsészettudományi karon folyik a korszerű könyvtárosképzés. — Lengyelországban 1951-ben megszervezték a könyvtárosi tanfolyamok programbizottságát, majd meg ugyanabban az évben a kétéves — és 1952-ben a négyéves állami könyvtáros liceumot.

A népi demokráciák könyvtári jogszabályainak gyűjtése ez idő szerint még nem teljes. Az Országos Széchényi Könyvtárban működő könyvtárjogi munkaközösség ez irányban valamennyi népi demokrácia illetékes szerveivel felvette az érintkezést. Az eddig beszerzett anyag közös nevezőre hozása s ezen az alapon rendszeres tudományos feldolgozása még nem történhetett meg, de az anyag kibővülésével egyre nagyobb lehetőség nyílik arra, hogy a baráti államok könyvtárügyébe alapos betekintést nyerjünk, s a jogi szabályozás területén megfelelő mélyreható vizsgálatok és elemzés alapján részletes publikációkat adjunk.

Ankét a tájbibliográfiák készítéséről. A vidéki egyetemi, a megyei és a fővárosi könyvtárak képviselői ankéton vitatták meg MÓDIS Lászlónak, a debreceni Egyetemi Könyvtár munkatársának a magyar tájbibliográfiák alapvető kérdéseivel foglalkozó dolgozatát, illetve a dolgozathoz készült vitatéziseket.

A téma széleskörű megtárgyalását (kb. 60 résztvevő) az tette szükségessé, hogy a tájanyag gyűjtése, feltárása, bibliográfiai feldolgozása közművelődési és tudományos könyvtárainkban egyaránt jelentkező feladat. Nem szabad azonban arról sem megfeledkeznünk, hogy szakajtónk jelentős teret biztosított a tájbibliográfia kérdéseinek, szakdokumentációnk pedig az értékes szovjet tapasztalatokat tette hozzáférhetővé. A vita így jelentős elméleti és gyakorlati anyagra támaszkodhatott.

Az ankét a műfaj igényeinek a legteljesebb mértékben megfelelt: mindvégig élénk és eleven volt. Erre az eleveniségre mutat a sok tartalmas hozzászóláson kívül az a tény, hogy alig volt a vitára szánt anyagnak olyan részlete, amellyel a hozzászólók általában egyetértettek volna. A tájbibliográfia fogalmi értelmezésénél máris lényeges felfogásbeli különbségek mutatkoztak. A vitaindító tézisek szerint a tájbibliográfiai munka tárgya minden olyan kiadvány, ami a tájon és a tájra vonatkozóan bárhol megjelent. A hozzászólók a gyűjtés körének ezt a teljes szélességét igyekeztek szűkebbre vonni. Nagyjából egyetértettek abban, hogy a tájbibliográfiának csak a tájra vonatkozó anyagot kell tartalmaznia, mert a formális gyűjtés ellenkező esetben olyan óriási anyagot produkálhat, amit éppen nagysága miatt nem lehet sem áttekinteni, sem felhasználni. A folyóiratok és hírlapok teljes anyagának javasolt feldolgozásával szemben is érdekes ellenvélemények hangzottak el. A hozzászólók gyakorlati tapasztalataikkal bizonyították, hogy a folyóiratok, de különösen a hírlapok teljes feldolgozása távolról sem éri meg azt a sok fáradságot, amit igényel, s a periodikák megóvását sem szolgálja, sőt ellenkezőleg. Mivel a feldolgozatlan periodikaanyag legnagyobb része csak az Országos Széchényi Könyvtárban van meg, az Országos Széchényi Könyvtár pedig egyetlen példányait nem teheti ki a szétkölesznész veszélyeinek, az eredeti elgondolás egyszerűen megvalósíthatatlan.

Világosság derült a vita során arra is, hogy a vitaindító tanulmány tévesen hozza egészen szoros kapcsolatba a tájbibliográfiák és a nemzeti bibliográfia ügyét. Helytelen az a vélemény, amely nemzeti bibliográfiánk hiányairól beszélve egyszerűen kijelenti, hogy nincs nemzeti bibliográfiánk. A különböző lehetőségekkel és különböző nívón induló spontán tájanyag-gyűjtésből a nemzeti bibliográfiának nem lehet túlságosan sok haszna.

A nemzeti bibliográfia hiányainak pótlása központi és elsőrendű feladat, de nagyon irreálisnak tűnik az az elképzelés, amely a nemzeti bibliográfia egészét a tájbibliográfiából kívánja összehozni.

A megtárgyalásra szánt tézisekben megnyilvánuló túlméretezettségnek a vita menetére erős hatása volt. Ezért esett kevés szó a tájegységek elhatárolásáról, az együttműködés módozatairól. A résztvevők inkább csak a munka általános ütemére és a távolabbi kilátásokra tettek megjegyzéseket. — Hasonló értelemben nyilatkoztak a megyei könyvtárak képviselői. Mint megállapították, falusi és járási könyvtárosaikat ma még aligha lehet nagyobb szabású bibliográfiai munkába bevonni. A megyei könyvtárak is csak módjával és mértékkel foglalkozhatnak a tájbibliográfiával. Elsősorban a helyi anyag gyűjtését kell megkezdeniük vagy folytatniuk, erre igény is van, módszertani segítséget is kaptak már hozzá. Erről az anyagról jó katalógusokat kell készíteniük, és csak később tervezhetnek tájbibliográfiai kiadványokat. Igaz ugyan, hogy a másik út is járható: mivel a helyi anyag gyűjtésének lehetőségei korlátozottak, és nem is tudják, hogy visszamenőleg mit gyűjtsenek, bibliográfiai anyaggyűjtéssel is kezdenek, ami aztán effektív gyűjtőmunkájuk terve, váza lehet. — A vita során nyilvánvalóvá lett, hogy a debreceni terv, amely az igények azonos mértékű jelentkezését és azonos lehetőségeket

tételezett fel, nemcsak a megyei könyvtárakra, hanem a vidéki egyetemi könyvtárakra sem érvényes általánosan. A pécsi Egyetemi Könyvtár például nincs abban a helyzetben, hogy a tájbibliográfiai munkát haladéktalanul megkezdje, mert sürgősebb és fontosabb feladatai vannak. Ennek kapcsán a hozzászólók egyetértettek abban, hogy a vitaanyag a tájbibliográfiai munka jelentőségét túlbecsüli, és éppen ezért túl is méretezi. — Az ankét bibliográfiai gondolkodásunk egy jellegzetes hibájára is fényt vetett. Mégpedig arra, hogy bibliográfiáról beszélve elsősorban kiadványokban gondolkodunk, és a magyar bibliográfia hiányait egycsapásra kívánnánk pótolni. Pedig a tájbibliográfia esetében is célszerűbb lenne, ha cédulákban terveznénk, és elsősorban a gyűjtőmunka kérdéseire (adattár, regionális KC) irányítanánk a figyelmünket.

A vita eredményeit lényegében azok a határozati javaslatok tükrözik, amelyeket az egybegyűltek egyhangúlag elfogadtak. E határozatok leszögeztek azt, hogy a tájbibliográfia szükséges, fontos; ezért a résztvevő könyvtárak a helyi anyag gyűjtésén és feldolgozásán keresztül ebbe a munkába fokozatosan bekapcsolódnak. A munka során igyekeznek az együttműködést kiépíteni, megszervezik a gyűjtött anyag kölcsönös cseréjét. A Könyvtartudományi Főbizottságot felkérlik arra, hogy második öt éves tervébe iktassa be a tájbibliográfia kérdéseivel való foglalkozást, elvi vita után szűkebbkörű bizottságot jelöljön ki a tájbibliográfiai munka módszereinek kidolgozására.

Amint az egyik hozzászóló megállapította, elméleti bibliográfiai irodalmunk igen szegény. A most ismertetett vita és az ehhez hasonló további viták remélhetőleg fokozzák majd a bibliográfia iránti elméleti érdeklődést. Erre nagy szüksége van a magyar bibliográfiának, mert jól átgondolt, elméletileg megalapozott tervezés biztosíthatja azt, hogy helyes sorrendet tartva csak olyan fába vágjuk a fejszénket, amelyre biztosan futja az erőnkből.

DURZSA SÁNDOR

Állami könyvkiadás Franciaországban. Kapitalista viszonyok között az állam vagy annak szervei legfeljebb hivatalos közigazgatási nyomtatványokat, esetleg propagandairatokat vagy dokumentumokat adnak ki saját hatáskörükben — sokszor még ezeket is szívesebben bízzák tőkés magánkiadókra. Meglepetéssel olvassuk ezért a *Revue des Deux Mondes* című tekintélyes folyóiratban, hogy a francia állami nyomda egy sor klasszikus és modern szerző művét adta ki. A könyveket előfizetési alapon, igen olcsón terjesztik — körülbelül 50 %-kal az átlagos könyvtárak színvonala alatt — kifejezetten azért, hogy a magánkiadók túl drága árait letörjék a konkurrencia segítségével, amelyet a francia állam anyagi támogatása tesz lehetővé. Az olcsó ár mellett az állami kiadású könyveket hirdető prospektus még igen előnyös részletfizetésre is tesz ajánlatot. A vevőt a csomagolás és a posta költségei sem terhelik.

A hírt a francia folyóirat rosszállással említi, s magáévá teszi a közgazdasági sajtó egyik képviselőjének bírálatát, amely szerint az állam ne támasszon versenyt a magánszektorral, és még könyveket se terjesszen — így mondja — az adófizetők rovására.

(*)